

La ideologia en la recepció literària. El concepte «civilització» en Jacint Verdaguer

Joan Requesens i Piquer
(Societat Verdaguer)

Penso que els mortals sovint no manifestem pas a voluntat el gruix de les nostres idees; ni quan volem bonament. Podríem imaginar que resten com un solatge enforatat en els intersticis de les nostres accions i entre els silencis de les converses. Tanmateix es manifesten, a la impensada, en l'entremig de l'expressió d'allò que conforma el nostre món personal. A voltes el llenguatge diu més del que ens pensem vehicular-hi. Aquí en proposo un petit assaig a partir del concepte «civilització» en Verdaguer, contextualitzat a finals del segle XIX.¹ I la descoberta del resultat provoca una pregunta: en la recepció d'una obra literària, què hi té a veure la ideologia dominant del moment, aquella que és present des de l'ombra?²

I

Verdaguer fou educat cristianament en el clos de la seva família i durant l'adolescència i joventut en el Seminari de Vic. Allà, les ora-

1. «El último cuarto del siglo xx fue un periodo de imperialismo desenfrenado. Todas las grandes potencias buscaron nuevas conquistas, y todas, salvo Austria-Hungría, libraron guerras coloniales para extender sus posesiones en otros continentes. Un quinto de la superficie de la tierra y una décima parte de sus habitantes, quedaron comprendidos en los dominios en expansión de los conquistadores europeos en el término de una generación» (BRUN, Geoffrey. *La Europa del siglo XIX*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1964, p. 171).

2. La primerenca i molt parcial redacció d'aquest text prové d'una conferència feta a Vilafranca del Penedès l'any del centenari de la mort de Verdaguer. Em plau ara deixar consignat el meu agraïment als qui me la proposaren i als qui m'acolliren i escoltaren benivolents.

cions tradicionals, lectures de llibres de sants i un estil de vida menestrala i pagesa segons els costums que s'inspiraven en la devoció franciscana. Foren membres del Tercer Orde Franciscà —fundat a Folgueroles, entre altres, pel seu avi patern el 1812— tota la generació anterior a la seva, tant la de la branca paterna com materna, i ell en formà part des dels quinze anys.³ Al Seminari, rebé una mescla d'ensenyament posttridentí i tomístic del qual conservà sempre tres principis eclesiològics inalterables, és a dir, indubitables i indiscutibles i no interpretables: l'Església catòlica és una, santa i permanent, «que en totes bandes i en tots los temps és la mateixa, perquè és una e immutable», escriví un dia des de la ciutat de Berlín (o fent memòria del seu pas per ella).⁴ Aquesta darrera asserció no cal dir que s'explicava clarament i plana per comparació amb el protestantisme a partir principalment de l'obra balmesiana *El protestantismo comparado con el catolicismo en sus relaciones con la civilización europea*, on l'argument de més pes és precisament aquest: la immutabilitat de doctrina i costums de l'Església catòlica enfront de la fragmentació de les esglésies protestants. D'aquí se'n desprèn, també, el fet de la seva unitat; i pel que fa a la seva santedat també s'explica per comparació entre la conducta dels catòlics i la dels creients d'altres esglésies i religions (el judaisme i l'islamisme): si els seus fidels no es comporten rectament és perquè la seva religió no és santa ni divina; si passa entre els nostres és perquè han caigut en temptació instigats pel diable. Com sabem que així pensava Verdaguer? Només cal llegir, per exemple, tres de les seves obres: *Recorts de la costa d'Àfrica* (1883), *A vol d'aucell. Apuntacions d'un viatge al centre i nord d'Europa* (1884) i *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa* (1886).

Verdaguer, políticament parlant, cresqué amb els aires del carlisme —fins escriví un himne carlí!—⁵ i en els primers anys de capella i sota el guiatge del seu amic Jaume Collell s'anà decantant cap a posicions més de centre. Es mantingué fidel a unes amistats huma-

3. Veg. «Sobre els Verdaguer i els Santaló a Folgueroles». TORRENTS, Ricard. *Verdaguer. Estudis i aproximacions*. Vic: Eumo, 1995, p. 21-34.

4. «A vol d'aucell». A: VERDAGUER, Jacint. *Excursions i viatges*, a cura de Narcís Garolera. Vol. II. Barcelona: Barcino, 1991, p. 193.

5. Vegeu-lo reproduït a TORRENTS, Ricard. *Verdaguer. Estudis i aproximacions*, p. 243-244.

nes i religioses amb gent de tota mena de pensament polític, però només com a literat i bona persona. S'allunyà de carlins, d'integristes i de liberals, i socialment acabà, sembla, essent el poeta de la línia dels mestissos: gent tradicional que políticament s'emmotllava a la posició de Lleó XIII, que era aquesta: l'Església catòlica ha de dirigir tota la vida humana privada i social, cultural i política, però en la pràctica, cal acceptar una hipòtesi més aigüalida: s'ha de pactar amb governs liberals, fins i tot amb els indiferents o descaradament laics. L'ideal eren els països catòlics com Irlanda o la infausta Polònia de la qual Verdaguer «recordava, adolorit, l'inic e indisculpable esquarterament [...] per les tres grans potències veïnes»,⁶ però l'exemple pràctic era Bèlgica. Calia lluitar per vèncer el Mal, amb majúscula, sempre tan segur de si mateix, com ho palesa la Revolució Francesa. Gosaríem posar Verdaguer al costat de Cervantes per una frase que es considera cèlebre. El creador del Quixot va escriure en el pròleg de la segona part de la novel·la que fent de soldat havia estat testimoni de «la más alta ocasión que vieron los siglos pasados, los presentes, ni esperan ver los venideros», la batalla de Lepant guanyada pels cristians contra els turcs de religió islàmica. I el nostre poeta ha deixat escrit aquests versos sobre la Revolució Francesa: «[...] lo més negre, esgarriós oratge / que els segles contaran» («Lo Sol de Pezillà»).

No hem de perdre de vista, tanmateix, una paraula amb el seu just significat que a gratcient he deixat escrita en lloc precís del paràgraf precedent: sembla. Si més no per recordar una confessió política del mateix Verdaguer escrita en una hora anímicament no pas serena — també s'ha de tenir present —, però que posseeix un valor més enllà d'aquell moment, i tal volta ha estat poc considerada per desconeguda tot i ésser pública fa més de quinze anys. Em refereixo a l'article «Pecat original», o bé «Una concausa», dos títols alternatius en el manuscrit. El seu editor, el professor Ricard Torrents, el definia com un article «que estimula a estudiar el posicionament ideològic de Verdaguer davant l'*Integrisme* i la militància política.»⁷

6. «A vol d'aucell». A: VERDAGUER, Jacint. *Excursions i viatges*, vol. II, p. 231.

7. TORRENTS, Ricard. *Verdaguer. Estudis i aproximacions*, p. 331. Sobre la

I un cop posats que hi siguem, estendre l'estudi a altres caires de la seva *Weltanschauung*.⁸

A les pinzellades donades sobre la seva formació, cal sumar-hi l'educació que es rep per osmosi de l'ambient i l'època. Pel que fa als anys de vida de Verdaguer, en remarcaré un aspecte a través d'una estrofa d'un poeta anglès, vint anys més jove, però ideològicament no tan allunyat com podríem pensar; fou escrita el 1899 per Rudyard Kipling:

Assumiu el pòndol de l'home blanc,
Envieu el millor que heu engendrat,
Vinculeu els vostres fills a l'exili
Per servir les mancances dels captius;
Per estar a l'aguait amb l'arnès pesant
Dessobre gent arrauxada i salvatge,
Vostres noucapturats, pobles sorruts,
Meitat dimonis i meitat infants.
(«La dura càrrega de l'home blanc»)⁹

Que no s'estranyi el lector davant d'aquests versos. Més aviat fan de lema orientatiu. I els he cercat en Rudyard Kipling no pas per comparar poetes, sinó per apropar dues sensibilitats semblants a l'hora d'entendre el context del seu temps. Ambdós saben amarar-se d'allò que observen i després ho expressen amb una certa vehemència, la qual, evidentment, projecta una ombra ideològica. Més explícita, clara i tot, en l'escriptor anglès que en el nostre, sens dubte. I també per un altre motiu que anomenaré estilístic atenint-me a pa-

mil·litància política, també podem recordar que en la intimitat d'una carta aconsellava al seu cosí Joan Güell l'octubre de 1889: «aparta't de la política, nos ho diu a tots los sacerdots lo gran Lleó XIII» (*EJIV*, vol. VII, p. 73).

8. En aquesta direcció, paga la pena no oblidar les afirmacions de Torrents que podem llegir, per exemple, a les pàgines 138-139 i 244-245 del volum esmentat a la nota precedent.

9. «Take up the White Man's burden / Send forth the best ye breed / Go bind your sons to exile / To serve your captives' need; / To wait in heavy harness / On fluttered folk and wild / Your new-caught, sullen peoples, / Half devil and half child.» «The white man's burden». A: *A choice of Kipling's verse*, made by T. S. Eliot, with an essay on Rudyard KIPLING. Londres: Faber and Faber², 1942, p. 136.

raules d'altri referides als himnes i poemes de to himnic de Kipling (excusant-me de la llargària de la citació i, que potser no cal, de la no exacta coincidència dels anys, però sí de l'època, quan Anglaterra anava amunt i Espanya perdia les seves colònies llunyanes):

quizás los poemas suenan como editoriales rimados [solia publicar-los a *The Times*] llenos de resonancias del Antiguo Testamento. Pero son mucho más que eso. El lenguaje bíblico y las alusiones apelaban a la gente que no sólo había sido educada a través de los clásicos, sino también de los Evangelios, las Epístolas y los profetas hebreos. Entendían el mensaje y lo aceptaban. Al mismo tiempo Kipling producía una obra más tosca, cantaba el talento inglés para ser educado y violento a la vez («Et Dona Ferentes»), y se jactaba de la capacidad de los ingleses para convertir a los egipcios en soldados y estudiantes [...]. La serie de ellos que dura los seis años entre «Himno antes de la acción» y «Los isleños» (1902) demuestra el extraordinario talento de Kipling para persuadir a la gente de que lo que leían era lo que sentían.¹⁰

Vull dir que Verdaguer visqué els seus anys de plenitud en una Europa que de manera majoritària, en política internacional, s'expandia colonialment i

defensava —aquesta expansió— amb el pretext de difondre la civilització occidental, abolint pràctiques com els sacrificis humans a l'Àfrica [Verdaguer està convençut que a la ciutat libanesa de Beirut els jueus crucifiquen nens cristians raptats i en reporta dos casos que li han contat de la primavera de 1886]¹¹ o a l'Índia o el comerç d'esclaus a l'oest d'Àfrica [no oblidem que la fortuna del primer marquès de Comillas, el seu protector, l'apilà, entre altres compravendes, amb la d'esclaus] [...]. Era considerada [aquesta política expansionista] com una forma de refermar la seva validesa i expressió de la superioritat cultural dels seus protagonistes, i de reforçar, a més a més, l'orgull nacional de cada estat [Verdaguer lamenta la pèrdua de les colònies espanyoles en la prosa «La Creu

10. GILMOUR, David. *La vida imperial de Rudyard Kipling. La larga retirada*. Barcelona: Seix y Barral, 2003, p. 154-155.

11. Pot llegir-se aquesta creença en dues notícies que Verdaguer dóna per esdevingudes i certes: veg. VERDAGUER, Jacint. *Totes les obres*, vol. I [a partir d'ara: *Prosa*]. Barcelona: Proa, 2003, p. 236-237.

del Montseny», apèndix al llibre *Aires del Montseny*].¹² D'aquesta manera es va estendre el convenciment que els europeus tenien el deure de difondre la seva cultura i civilització entre els pobles considerats inferiors.¹³

Doncs bé, aquesta mentalitat colonitzadora exposada i creguda com a civilització té per justificant el fet de poder-se associar a la religió cristiana i així ho venia a dir el 1877 un explorador anglès, Verney Lovett Cameron, en el seu llibre de viatges *A cross Africa*:

Els recursos minerals i vegetals d'aquestes meravelloses contrades són els més importants del món. Si es poguessin fer servir els indígenes per explotar aquestes riqueses, immenses fortunes recompensarien ben aviat els esforços dels pioners [...]. Els esforços dels missioners contra el tràfic de negres només reeixiran si van acompanyats amb el desenvolupament del comerç. Negociants i missioners haurien de col·laborar en comptes de competir [...].¹⁴

Per contra, cal dir que R. Kipling no veia pas positiu el lligam entre colonització i missió cristiana:

a la par que reconozco la suprema tarea de todo hombre blanco de seguir las enseñanzas de su credo y la conciencia «de tener que

12. «Ara que acabam de perdre lo poc que ens resta d'aquella rica herència...». (VERDAGUER, Jacint. *Totes les obres*, vol. III, p. 1267). Líricament ho manifestà en uns versos del llibre *Càntics religiosos pel poble*. Barcelona: Llibreria i Tipografia Catòlica [1891], p. 130: «Vós, Maria, sou l'estrella / que guià Espanya al Nou Món, / la de l'alba hermosa i bella / de la glòria que se'ns pon [...] / Quan sa reina era Maria / nostre regne era el més gran, / sa bandera el món cobria / des d'Amèrica a Lepant. / Si a regnar torna Maria, / ses grandeses tornaran». («A la Immaculada, patrona d'Espanya»). Amb sentiment religiós i prosa ho deixà escrit el mes de maig de 1900: «los devots de sant Pasqual [Bailon] i els religiosos franciscans custodis del seu sepulcre, a Vila-Real, sentiren en son camaril uns cops aixordadors com un terratrèmol i, acostumats a aqueixos auguris exclamaren: "Alguna gran calamitat tenim al damunt!" En efecte, la hi teníem: aquell mateix dia la Cambra i lo Senat d'Estats Units votaven una proposició que era, parlant clar i català, la declaració d'una guerra que ha sigut la ruïna d'Espanya.» (VERDAGUER, Jacint. *Rondalles*. A cura d'Andreu Bosch i Rodoreda. Barcelona: Barcino, 1992, p. 499-500).

13. ARÓSTEGUI SÁNCHEZ, Julio, *et al. Perspectiva. Història del món contemporani*. Barcelona: Vicens Vives, 2002, p. 87.

14. *Ibidem*, p. 89.

cumplir por completo la ley», me parece cruel que los hombres blancos, cuyos gobiernos están armados con las armas más mortales conocidas por la ciencia, deban aturdir y confundir a sus congéneres con una doctrina de salvación imperfectamente entendida por ellos mismos y un código de ética extraño al clima y los instintos de esas razas, cuyas costumbres más estimadas ellos ultrajan y a cuyos dioses insultan.¹⁵

Fou cristiana la civilització dels colonitzadors europeus d'aquells anys? Clarament la denunciaven les paraules, per exemple, de Jean Jauré, fundador del Partit Socialista francès, a *La Petite République* el 17 de maig de 1896:

Es delicada [la política colonial] porque toca a las pasiones patriotas y a intereses inmediatos de los pueblos [...] la reprobamos porque malgasta riquezas y fuerzas que deberían aplicarse desde luego a mejorar las condiciones de vida del pueblo; la reprobamos porque es la consecuencia más deplorable del régimen capitalista, que reduce el consumo sin remunerar toda la labor de los trabajadores, y se ve obligado a crear en apartadas regiones, por medio de la conquista y la violencia, nuevos mercados; la reprobamos, en fin, porque en todas las expediciones coloniales la injusticia capitalista se complica y agrava gracias a una excepcional corrupción.¹⁶

Però tenien l'inconvenient, aquestes paraules, als ulls eclesiàstics d'aleshores, d'ésser d'un socialista. Era difícil que fossin escoltes per qui analitzava el món amb la simplicitat de bons i dolents; aquells, si portaven una creu; aquests, si adduïen la raó.

Una darrera apuntació imprescindible per entendre la recepció de la mentalitat de l'època que pàgines enrere he anomenat osmosi.

15. Fragment d'una de les cartes reproduït a GILMOUR, David. *La vida imperial de Rudyard Kipling*, p. 107. «Treinta años después de haber abogado por una mínima interferencia gubernamental en las costumbres y vidas de los indios, Kipling predicaba el mismo trato con los egipcios. Había que protegerlos —como se hacía ahora— del “asesinato y la mutilación, la violación y el robo”, pero por lo demás permitirles vivir como quisieran en sus “silenciosos pueblos a la sombra de las palmeras”, sin que la “civilización occidental” se entrometiera e insistiera en medidas de reforma social» (Ibídem, p. 317).

16. JAURÉS, Jean. *Acción socialista*, traducció de M. Ciges Aparicio. Tom II. Barcelona: Imprenta de Henrich y Comp., 1906, p. 140.

Només l'esmento perquè s'hauria d'estudiar a fons i potser caldrà fer-ho algun dia. A *La Veu del Montserrat*, setmanalment o gairebé es podien llegir retalls o articles sencers d'un ampli ventall de premsa europea. Ja fa anys ho assenyalà el professor Maties Ramisa.¹⁷ En una llista de periòdics de Catalunya, d'Espanya i d'Europa, en comptà, d'aquests darrers, quaranta-quatre. Cobreixen els espais d'Alemanya, Anglaterra, Bèlgica, França, Itàlia, el Vaticà, evidentment amb *L'Osservatore romano*, i esporàdicament d'altres països. El setmanari, però, no sempre es limitava a reproduir fragments o textos complets, sinó que de vegades solia afegir-hi algun comentari i moltes més, després de citar el text, hi sumava una llargada més densa que no la d'un simple comentari. I sense comptar, encara, l'article editorial, que també molt sovint no era més que la glosa a una situació europea: un discurs, un fet social o religiós, polític o militar des d'Irlanda fins a Turquia, de Polònia al Marroc en mans europees. És a dir, Verdaguer, si més no a través de *La Veu del Montserrat*, prou ben connectat estava amb una visió que no podia ni es pot pas considerar conservadora —o com se la vulgui anomenar— d'estar per casa, sinó d'un molt més ampli horitzó.

II

Vegem, doncs, com Verdaguer s'expressava amb el mot «civilització», i com ens hi traspasa una ideologia. Certament que a consciència defensava uns missioners com els perfilats per Verney Lovett, però en el seu inconscient, el comerç i el domini polític amb tot el que negativament comportava, pesaven gaire? Transcriu a continuació un rimer de citacions a partir de les quals, i no per soles impressions de lectura, pot veure's, penso, la ideologia de Verdaguer plaçada a l'ombra del text.

Els fragments, amb lletra cursiva, restaran emmarcats pel seu context més immediat (en la mesura que calgui) i numerats aquells que continguin la paraula «civilització». Provenen dels tres llibres

17. Veg. RAMISA, Maties. *Els orígens del catalanisme conservador i «La Veu del Montserrat» 1878-1900*. Vic: Eumo, 1985, p. 184-185.

ja esmentats més d'alguna altra prosa. En un ordre cronològic pot començar-se amb aquestes paraules del seu discurs en els Jocs Florals de 1881:

1. Jaume I «a nou anys [...] se vesteix lo perpunt de guerrer; a onze mana exèrcits [...]; amb sols lo terror que inspira son nom, *conquista un país; tres regnes, l'un darrere l'altre, naixen per ell a la llum i a la vida de la civilització cristiana* [...] los prínceps cristians lo prenen per jutge en ses desavinences; lo papa li dóna sitial i l'escolta en los concilis, i el tria entre tots los reis per capità d'una creuada a Terra Santa.»¹⁸

Del creuer marítim fet pel nord d'Àfrica l'any 1883, narrat a *Recorts de la costa d'Àfrica. Notes d'una cartera de viatge*, els fragments següents.

L'1 d'abril era a la ciutat d'Alger i a la sagristia del santuari de la Mare de Déu d'Àfrica, descobreix que no és un àrab qui el rep, sinó un «missionista» d'una nova congregació francesa que,

2. «amb l'objecte de predicar l'evangelí en aquelles regions té ja cent adeptes. Porten un trajo àrabe i *són la davantera de la civilització en aquells pobles*. Lo bon religiós me digué que n'anaven a partir uns quants, que estarien un any per arribar al punt de sa missió.»¹⁹

Unes pàgines endavant compara els habitants d'Alger i els seus entorns amb els de Tànger i els descriu així:

3. «aquell front altiu e indomable s'és arrugat, i la vergonya del venciment entristeix i apaga la mirada serena i encesa d'aquells ulls de son natural ardents. *Han quedat abatuts, mes no s'han donat encara; la civilització, per ells, és una cosa estranya i no en prenen sinó la mínima part: lo tranvia i el ferrocarril quan los necessiten i no ho poden suplir per lo camell i l'ase del país, petit i lleuger. Per son govern i sa manera de ser*

18. *Prosa*, p. 401. El text, tanmateix, és una citació que Verdaguer treu de Víctor Balaguer: «Viste la cota de mallá á los nueve años; á los once manda ejércitos [...] con solo el terror que inspira su nombre conquista un país; las Baleares, Valencia y Murcia [Verdaguer redueix el fragment] nacen por él á la luz y á la vida de la civilizacion cristiana; [...] los príncipes cristianos le toman por juez en sus contiendas; el papa le da asiento en los concilios y le escoge entre todos los reyes para capitán de una cruzada á Tierra Santa» (BALAGUER, Víctor. *Historia de Cataluña y de la corona de Aragón* [...]. Tom II. Barcelona: Salvador Manero, 1861, p. 484 del llibre VI, cap. XIX).

19. «Recorts de la costa d'Àfrica». A: VERDAGUER, Jacint. *Excursions i viatges*, vol. II, p. 102.

*no volen de nosaltres ni una idea; per sa casa, ni un llit, ni una cadira, ni cap classe de moble, i per son vestit ni una beta.»*²⁰

S'allarga, Verdaguer, en aquest to i continua unes ratlles més avall:

4. «*És una civilització que mor lluitant, prometent encara segles i segles d'agonia, si es dona per vençuda jamai.* Casi fa mitja centúria que Alger és dels francesos, és a dir, de cristians, i cap moro ni cap jueu s'és abrigat sota la bandera santa de nostra religió.»²¹

Per acabar, després de fustigar la França que no té cura de la conversió d'aquella gent ni es mostra com a poble verament cristià —«molts anys estigueren los conquistadors [els francesos] sens un temple ni un altar, i això no deixà de fer-los mal, puig los mahometans los prengueren per ateus, que per ells és com si diguéssim unes bèsties, i de llavors los tractaren amb menys respecte»—,²² amb aquest paràgraf:

5. «Mahoma no pot treballar mai a favor dels cristians, professen o no sa religió sagrada, *i els qui pretenen lligar un poble a la civilització sense aqueix lligam sagrat, volen domar un cavall sense posar-li brida*, volen guiar una nau sense timó i aclarar una cambra fosca amb focs follets que el vent apaga.»²³

La visió verdagueriana del nord africà pot interpretar-se com a poc precisa o simplement tòpica o a l'estil de l'època, normalment amollada sense gaire reflexió. Cert que sí. Tanmateix existeix un altre text que al meu entendre il·lumina el seu més enllà d'un bon grapat d'objeccions formulables. Es tracta d'una crònica semblant del seu gran amic d'aquells anys, Jaume Collell. El canonge vigatà descriu les impressions d'un viatge fet vuit anys després i també en companyia del segon marquès de Comillas. Entre el 13 de gener i el 5 de febrer de 1891 visqué en el mar i de port en port passant pels de València, Màlaga, Cartagena, Cadis, Huelva, Ceuta, Melilla, Tànger, Gibraltar, Gènova i Marsella. S'ha de dir, però, que la redacció la féu passats trenta anys, si bé ideològicament no expressa cap variació respecte als seus textos periodístics dels anys vuitanta i noranta. És el

20. *Ibidem*, p. 107-108.

21. *Ibidem*, p. 109.

22. *Ibidem*, p. 110.

23. *Ibidem*, p. 110.

petit volum *Dels meus recorts africans. Impressions d'un viatge fet l'any 1891*, «però ho tinc tot tan present com si avui tornés de Melilla.»²⁴

Prescindint dels pocs anys de diferència entre els dos viatges, de la llunyania en la redacció del segon i de l'estil propi de cadascun dels dos amics, una evidència s'imposa en comparar-los: la idèntica ideologia que Collell exposa amb llenguatge tothora franc. Vull dir, també, que com Verdaguer ha absorbit la mentalitat de l'època. Ara bé, Collell la té conscient en la mesura que és més polític que no pas poeta, la manté fins a la vellesa i en aquesta edat, com de jove i ja madur, exterioritza el seu pensament sense embuts, si m'és permesa l'expressió popular per dir-ho clarament. Fins i tot amb una frase seva que bé podria passar per una definició:

Repassem l'Estret i entrem altra vegada en el *Mare nostrum*, el tranquil Mediterrani que té les aigües més lluminoses que l'Atlàntic i serà sempre, com ho ha sigut en tots temps, el bressol de la civilització.²⁵

Aquí, en aquest mar (oi que l'escriptor vol dir a la part nord d'aquest mar?), neix una civilització, una manera d'ésser que ens fa actuar allà on no hi és perquè hi arrela també. No és una, sinó la civilització. Collell ho expressa amb perspicuïtat perquè justament això és el que hauria d'acomplir Espanya a l'Àfrica i no, en canvi, allò que hi fa:

nosaltres aquí no actuem de colonisadors, ni de protectors, ni de civilisadors del Marroc. Hi som en virtut de drets històrics i de recents tractats, i amb el moro no hi tenim quasi més relacions que les del mercat per les nostres provisions...²⁶

Aquesta afirmació la posa en boca d'un capità conscient de la distància entre el deure i el seu incompliment per deixadesa. I observem la gradació de substantius: ni colonització, ni protecció, ni civilització. És a dir, l'ordre precís dels fets: es conquereix, es té

24. COLLELL, Jaume. *Dels meus recorts africans. Impressions d'un viatge fet l'any 1891*. Vic: Tipografia Balmesiana, 1921, p. 5.

25. *Ibidem*, p. 60.

26. *Ibidem*, p. 37; els punts suspensius són al text original.

cura de no malmetre per treure'n profit i es transforma cap a la manera nostra de ser. I no he pas introduït l'incís «treure'n profit» per incontinença de la meua ploma, sinó perquè ho expressa Collell aplaudint el pensament del delegat comercial de l'empresa Larios a Melilla, un tal senyor Bueno. Aquest,

era un home llest, un d'aquells andalusos desperts [...]. Sabent ell que el quefe de la nostra excursió marítima era el Marquès de Comillas, cregué bona ocasió per fer una exposició clara i ben documentada de lo que ell creia havia de fer-se per a què l'acció espanyola en les seves possessions africanes, i particularment a Melilla, fos lo que reclamaven la dignitat i els interessos nacionals.²⁷

Collell hi està d'acord i lamenta que Melilla només sigui un penal, «eix apilotament malsà de criminals [amb el qual] ensenyam al moro un aspecte ben repugnant de la nostra cultura.»²⁸

Comptat i debatut, decepcionat, escriu: «d'aqueixa passivitat e inèrcia en què es viu, l'exemplaritat és ben migrada per [a] la raça que pretenim civilisar.»²⁹ Reconeix, però, que «civilisar al moro, sobre tot al moro del Rif, és difícil per no dir impossible, segons com s'entenga el vocable civilisació»,³⁰ una afirmació, aquesta, que segurament permet entendre bé la seva visió i valoració del poble rify, però que resta obscura en no precisar tot el contingut que dona al mot. De tota manera, el seu pensament ens mostra dues premisses que permeten una prou diàfana conclusió: «el moro no és un salvatge i es creu tenir la seva civilisació, i sols regoneix la nostra superioritat si la veu ben armada i amb dignitat sostinguda. Les races inferiors no deixen de tenir l'instint de la noblesa.»³¹

Tanta franquesa i claredat ideològica no sempre es troba. Collell la protocol·litza amb la seva vehemència periodística i, vulgues que no, ens retorna a Verdaguer, de qui sabem que moltes vegades s'aconsellava en ell i que tenien tots dos una part de les seves ànimes semblant.

27. *Ibidem*, p. 48.

28. *Ibidem*, p. 49.

29. *Ibidem*, p. 50; el darrer «que» relatiu del text és a l'original «qui».

30. *Ibidem*, p. 50.

31. *Ibidem*, p. 50.

III

Cronològicament, el volum de prosa que Verdaguer publicà a continuació fou el relat del seu viatge per Europa l'any següent. Ara bé, el fet d'anar de Barcelona a Sant Petersburg passant per terres suïsses, alemanyes, poloneses, lituanes i letones,³² belgues i franceses, a més a més de les russes,³³ amb la visió de tanta varietat cultural d'Europa, podia suscitar la paraula que una mica la condensa tota, és a dir, «civilització» amb o sense l'adjectiu «europea». Però no és així. No hi apareix ni una sola vegada! De tota manera, podem llegir-hi expressions que d'alguna forma l'evoquen.

Es troba a la ciutat de Berlín i compara la grandiositat de la sinagoga d'uns seixanta mil jueus amb la minsa església dels cent mil catòlics

però val més que quatre parets ben adornades, *l'obra pausada i difícil de la reconquesta, que van fent pam a pam, a còpia de virtut i bon exemple*, parlant en les Corts i escrivint en los periòdics; orant i treballant i combatent com veritables soldats de Jesucrist.³⁴

Es tracta d'un pensament que, amb una expressió d'antítesi, llegim quan amb ell arribem a Sant Petersburg. Lloa uns frares dominicans i un d'ells li manifesta el

gran sentiment per veure minvar i disminuir la comunitat, composta de frares d'edat i caducs com ell, sense esperança de rejuvenir-la, com caldria de tota necessitat *a aquella antiga i fructífera vinya de Jesucrist, que ha passat a les mans de sos enemics*.³⁵

32. Hom haurà entès l'esment fet aquí d'espais geogràfics aleshores inominats i que avui ho són pel nom dels estats que no existien, cultures, per tant, que passaven desapercebudes a Verdaguer, exceptuant la de Polònia, religiosament parlant i poc més.

33. Veg. la cronologia d'aquest viatge a GAROLERA, Narcís. «Estudi introductori». A: VERDAGUER, Jacint. *Excursions i viatges*. Vol. I. Barcelona: Barcino, 1991, p. 114-119.

34. VERDAGUER, Jacint. *Excursions i viatges*. Vol. II, p. 184.

35. *Ibidem*, p. 221-222.

Aquesta contraposició entre catolicisme i no catolicisme va de punta a punta del llibre i amb llenguatge més militar que no sembla en una lectura innocent, reflex, certament, del vocabulari dels temps i de la ideologia que expressava. No cal donar més exemples en aquest punt.³⁶ Però sí remarcar que aquesta contraposició dins d'Europa no és problema de «civilització». Com si diguéssim que la varietat religiosa europea és un maldecap de família, encara que els protestants i els ortodoxos siguin qualificats d'enemics de la branca catòlica, més aquells que aquests.³⁷ Breument: el concepte de «civilització» correspon a una acció fora d'Europa, la que va lligada òbviament a la colonització i que coincideix en terres on no hi ha religió cristiana (o sols quatre brots novells).

Tot apunta al dibuix de l'esquema següent: la religió catòlica és el fonament de l'autèntica civilització i aquesta qualla en uns models de vida europea. Fixem-nos en això darrer. En arribar Verdaguer a Tànger constata d'antuvi la situació geogràfica de la ciutat de velles edificacions «llevat d'unes quantes cases modernes que s'han interposat entre ella i la mar, cercant la millor vista.»³⁸ A primer cop d'ull hom pot argüir que l'adjectiu «modernes» no passa d'ésser un mot descriptiu. Sí, però... En el paràgraf següent: «dues pobres barques sense timó, com totes les d'aquell port, veritable imatge d'aquell país i d'aquella raça infortunada»,³⁹ capgiren la impressió del lector. Passa de descobrir un lloc objectiu perquè simplement així és davant dels ulls, a percebre'l com a imatge d'una «nissaga, caiguda de les cimes del poder a l'abisme de la misèria»,⁴⁰ d'unes ratlles més enllà. I comenta: «com les obres d'art parlen encara en son diví llenguatge als pobles avui ignorants i abjectes que en més hermosos dies les crearen.»⁴¹ L'adjectivació hi és pel broc

36. Remeto el lector a la síntesi feta pel professor Narcís Garolera a: «Estudi introductori». A: VERDAGUER, Jacint. *Excursions i viatges*. Vol. I, p. 122-161.

37. Veg. ibídem, particularment les pàgines 130-133. D'«hipòcrites i més cruels enemics» qualifica els protestants de Ginebra (VERDAGUER, Jacint. *Excursions i viatges*. Vol. II, p. 147-148).

38. VERDAGUER, Jacint. *Excursions i viatges*. Vol. II, p. 74.

39. Ibídem, p. 74.

40. Ibídem, p. 78.

41. Ibídem, p. 80.

gros i els matisos històrics, per exemple, no hi són. A la ciutat d'Alger hi arribà l'1 d'abril de 1883. S'hi acostà darrere els «primers rengles de cases, modernes, elegants i uniformes, desapareix la ciutat antiga, que s'enfila muntanya amunt, no per dominar, sinó per amagar-se i escapar de la ruïna que l'espera.»⁴² Verdaguer, però, no és pas insensible a la bellesa i, malgrat el to positiu amb què esmenta l'arquitectura moderna en aquelles terres, també anota que «les cases modernes van arraconant les cases mores, i, a la veritat, baix lo punt de vista artístic valdria més que fos al revés.»⁴³ En aquest aspecte, admira un santuari marià de la Mare de Déu d'Àfrica: «és d'estil àrabe modernisat, jugant un gran paper en sa decoració, com en tots los edificis d'Alger, la rajola de València.»⁴⁴ Deixant, però, en segon ordre tota consideració artística moderna, tradicional o combinada, la darrera paraula de Verdaguer és aquesta: «lo millor temple d'Alger no és fet pels francesos; és una conquesta de Mahoma feta per Jesucrist.»⁴⁵

Al final d'aquest llibret, *Recorts de la costa d'Àfrica*, i com si calgués equilibrar una balança, fa servir la paraula «civilització» amb el matis significatiu d'una afuada sensibilitat, de consciència ecològica que diríem avui: «eixos singulars aucells [les cigonyes], avui desapareguts de Catalunya, nien a centenars en les taulades de Constantina, sense por de que aquells barbres los ne treguen a escopetades, com faria la gent civilisada de les nostres comarques.»⁴⁶

I aquest és el darrer paràgraf:

Altre sentiment m'ha acompanyat, o, millor diré, no m'ha deixat, i continua donant-me pena després d'eixa expedició, i és de veure aquell poble, un dia dominador de mig món, encastellat, com fa mil anys, en sa ignorància i en son fanatisme, fer lo sord a la veritat, traure's los ulls, si convé, per no veure a nostre Déu i senyor, únic camí pels que van errats, únic port de salvació pels pobles.⁴⁷

42. Ibídem, p. 93.

43. Ibídem, p. 95.

44. Ibídem, p. 100.

45. Ibídem, p. 110.

46. Ibídem, p. 128.

47. Ibídem, p. 131.

Diguem-ne, en primer lloc, que l'escriptor assenta el paràgraf no pas en un judici deduït d'una constatació objectiva, sinó en un sentiment. Des d'aquesta posició anímica sí que descriu un poble, però és en qualificar-lo quan apareix el judici subjectiu: fou dominador en el passat, però ara viu en la ignorància mil·lenària... Quina ignorància? La que tenia l'any 886 i arriba fins a la primavera de 1883? Són els mil anys un simplicíssim recurs hiperbòlic? Amb quatre mots fa desaparèixer la història cultural del món àrab. I no cal estendre's en comentar el mot «fanatisme», el darrer i únic de la narració per qualificar la religió islàmica. Darrere d'aquesta visió i escriptura verdaguerianes hi ha una mentalitat persistent centrada en l'aspecte religiós i molt en segon ordre, com per fer el difuminat de la narració, qualsevol altre més social, polític o econòmic. Aflorà, per exemple, en un text íntim de 1891: «no vull deixar d'escriure't poc o molt en la vigília del teu sant Patró [deia a l'amic Jaume Collell], que fa dos anys passarem a Santiago de Galicia. Ell baixi amb sa espasa de foc a combatre per la fe en Espanya, tan combatuda com en temps de moros, i ell nos fortifiqui a tots en ella.»⁴⁸

IV

El tercer llibre on podem investigar és el fruit del seu viatge a Palestina la primavera de 1886, *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa*. Abans, però, d'arreglar-ne els fragments, hem de tenir present que el text copiat aquí no és pas el fixat per cap edició crítica i que tampoc conté tot el que Verdaguer anotà. El viatge va iniciar-lo l'1 d'abril a Barcelona i va retornar-hi el 3 de juny. A les dates del llibre i a les que en notes es llegeixen a l'epistolari verdaguerià,⁴⁹ cal afegir-hi les que acompanyen la primera edició de tres fragments que ha publicat el professor Narcís Garolera.⁵⁰ Només, però, del corresponent al 27 de maig podem extreure'n unes paraules: Suez «se compon de la ciutat àrabe i de l'europea o moderna, mes ni una ni altra

48. *EJV*, vol. VII, p. 219 (24 juliol 1891).

49. Veg. *EJV*, vol. V, p. 155-156.

50. Veg. GAROLERA, Narcís. «Unes pàgines "inèdites" del *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa*». *Faig. Revista literària*, núm. 29 (novembre 1997), p. 77-85.

tenen res de notable per nosaltres»;⁵¹ Verdaguer contemplà la juxtaposició de dos mons, però l'atenció se li endugué el record de Moïssès. Cal també advertir que més enllà de la confessió que fa del viatge a Palestina «per conèixer a Jesucrist, mon Déu i Senyor»,⁵² de punta a punta del text no s'estalvia cap consideració relacionada amb la «raça fanàtica, sorda i cega; ramada d'homes que el profeta Mahoma junyí a son carro en son triomf a través de l'Àfrica, l'Àsia i Europa [...]». Llur fe és cega, tan cega que no hi vol veure, i accepta de la mateixa manera lo que té raó de ser com lo que és contra tota raó.»⁵³ Per això mateix, més enllà de la paraula «civilització» hi ha altres expressions que la substitueixen i no cal entretenir-s'hi, oïmes si aquestes pàgines volen passar per un petit assaig sense pretensions.

6. «La població mora està a cent passes de l'europea, mes sos usos i costums n'estan a mil llegües, *a pesar dels esforços que fa el govern egipci per civilitzar-la*, protegint nostra santa religió, subvencionant sos ministres, planant ferrocarrils i telègrafs, fent adoptar per son exèrcit nostres armes i trajos.»⁵⁴

L'estructura gramatical d'aquest paràgraf no té secret: el govern egipci no aconsegueix civilitzar el seu poble tot i que actua en la bona direcció perquè protegeix i fa presents tres coses: la religió cristiana, el progrés tecnològic i l'equipament de l'exèrcit, tot com a Europa.

7. «Betlem o Beit-Lèhem, com l'anomenen sempre els del país, és una ciutat cristiana, gairebé catòlica. [...] *Ja a l'arribar se sent la civilitzadora influència cristiana.*»⁵⁵

8. «Los soldats turcs [es refereix a la seva presència en la primera estació del Via Crucis a Jerusalem], a l'arribar nosaltres, ens han fet lloc i ens aguaiten amb una gravetat i un respecte que és en va demanar a cap poble del migdia d'Europa. Baix aquest punt de vista, *los barbres som nosaltres i ells los civilitzats.*»⁵⁶

9. «*Los habitants de Napluse no semblen dels més civilitzats de Palestina*, i els infants que fan, segons l'adagi, lo que veuen fer als grans,

51. *Prosa*, p. 264.

52. *Prosa*, p. 170.

53. *Prosa*, p. 189-190.

54. *Prosa*, p. 175.

55. *Prosa*, p. 191.

56. *Prosa*, p. 200.

corren amablement darrere de nosaltres demanant *bakxix*, a canvi dels fàstics que ens diuen.»⁵⁷

10. «Jamai, trobant-me devorat per la set en les muntanyes de Catalunya, ni en les planes seques i ardentes de Palestina, *posí los llavis en cap font amb tant ardor com en aqueixa pedra* [aquella on era Maria en rebre l'àngel que anuncià la seva maternitat], *font de tota nostra civilització*, d'a on ha rajat amb les divines aigües del Cristianisme tot lo bé, lo ver i lo sant que veiem en lo món.»⁵⁸

El patriarca de Jerusalem comentà a Verdaguer i a son company Mossèn Almera el

11. «fruit que trauen sos missionistes, en aquesta part de Palestina, que havia sigut cristiana, i a on hi ha races anteriors a la dominació aràbiga, que tenen com un dèbil record de l'Evangeli barrejat amb certa veneració a Mahoma. Se plangué de la falta d'obers en sa gran vinya [...] *Nos féu participants de ses esperances per l'esdevenir d'aquell país i de son temor de que amb la civilització europea vinguen la corrupció i lo dubte a trencar-les-hi en flor.*»⁵⁹

La paraula «civilització» posada aquí en boca del primer jerarca cristià de Palestina, l'hagués pronunciada o no, mostra a les clares que el seu contingut és ben bé una manera de creure i de viure, ja sia moralment com material, que Europa exporta per al progrés de pobles endarrerits amb ella comparada, evidentment. És així perquè el lament expressa que en aquells moments ja també formava part de la manera de ser europea l'ateisme com a creença i el laïcisme (com tots els «ismes» fins al nihilisme) com a conformació civil de la política. Estalvio les més de dues i tres vegades que Verdaguer ho rediu amb tons un xic apocalíptics. Valgui una sola mostra de com apercebia, per exemple, el món dels seus col·legues poetes: «[...] els camins de la poesia moderna, tan plens de fang, de pols, de tenebres, de dubte i desesperació.»⁶⁰ Ho escrivia al final de la narració corresponent a Natzaret el 8 de maig.

57. *Prosa*, p. 217.

58. *Prosa*, p. 220-221.

59. *Prosa*, p. 242-243.

60. *Prosa*, p. 223. Encara que breument i no exhaustiva, prou esclaridores són les pàgines que hi dedica Garolera: veg. GAROLERA, Narcís. «Estudi introductori». A: *Excursions i viatges*, vol. I, p. 135-138.

Si ara recordem el vers sisè del poema de Kipling amb l'adjectiu «*wild* / salvatge», no ens sobtarà gens, o no gaire, topar amb la mateixa paraula en Verdaguer: «més que una vila [Jericó] és un clap de cabanyes de rocs i fang, a on viuen tres-cents beduïns, mig despullats i d'aspecte salvatge.»⁶¹ Tampoc no ens estranyarà una observació igual a partir de l'altre adjectiu, «*fluttered* / agitat», encara que aquesta vegada sigui aplicat a cristians, però no catòlics: «los popes i fanàtics fidels encenen sos moixells de candeles.» I ja gens ni mica no ens pot sorprendre el darrer vers citat amb la continuació de la frase verdagueriana precedent: «*half devil* / mig dimonis» amb «i el majestuós temple [el del sant Sepulcre a Jerusalem] sembla abrindar-se com un braser, esclatant en una cridòria salvatge i infernal.»⁶² Unes maneres de qualificar que Rudyard Kipling no imità pas de Verdaguer i impossible a l'inrevés. Repetim-ho: la ideologia també ens entra per osmosi. I l'alè ideologicoreligiós es dilata oposant barbàrie i civilització quan aquella dona pas a aquesta per obra i gràcia de Jesucrist:

Oh!, si jo pogués fer un crit a l'Europa catòlica [...] tu ets filla de Jesucrist; ets sa filla i sa estimada [...] per dirigir-se't a tu, li girà l'espatlla a ella [a Jerusalem], al morir en lo Calvari i al pujar-se'n al cel [...] Jesucrist t'ha tret de la barbàrie i t'ha feta reina del món.⁶³

Breus han estat el paràgraf i les citacions del segon llibre cronològic, *A vol d'aucell*, però cal tornar-hi per copsar-ne millor el contrast amb els altres dos. Verdaguer, en el text europeu, no esmenta mai la paraula «civilització», com ja s'ha dit. Si allò que observa no s'ajusta a la preconcepció que en té, ho explica no pas amb el terme que s'aparella amb l'implícit de «colonització», sinó amb la contraposició geogràfica del mapa d'Europa i amb la distribució religiosa dels seus ciutadans. Em sembla llegir-ho en les ratlles següents:

iCom mereixem, los meridionals, que aqueixa gent del nord nos puge a sobre, nos domine, com en temps d'Atila, ja que no hem sigut fiels a la missió que ha assenyalat a les nacions neollatines la Providència!⁶⁴

61. *Prosa*, p. 184.

62. *Prosa*, p. 203.

63. *Prosa*, p. 214.

64. VERDAGUER, Jacint. *Excursions i viatges*. Vol. II, p. 170.

Ningú no dubtarà que la «missió» de l'Europa meridional, per a Verdaguer, és fer arrelar la fe catòlica en la societat, però sospitem que amb igual força lluca, entre aquestes ratlles, la fascinació que li produí la, diguem-ho ara nosaltres, civilització centreeuropea. Si aparegués el dubte per la meua expressió referida al prejudici verdaguerià esmentat, només ens cal llegir l'inici de la crònica berlinesa del dia 19 de maig (allí hi passà una setmana, bon grux d'hores per observar i reflexionar):⁶⁵ «en un país on no s'esperen impressions religioses...»⁶⁶

Resta per comentar, encara que breument i ja al final d'aquestes pàgines, la ideologia verdagueriana referida al món europeu i expressada amb una de les frases del paràgraf precedent: «la missió que ha assenyalat a les nacions neollatines la Providència!» Aquest text fou escrit el dia 15 de maig dalt del vapor *Humboldt* navegant pel Rin. És, per a nosaltres ara, el portal que ens obre pas a l'intens i extens somni i doctrina que aquells mateixos anys arrelava a Occitània i des d'allí s'expandia entorn d'una confederació, federació o agermanament cultural dels pobles llatins. El mes de febrer de 1885, Valentí Almirall considerava la idea llatina com la força i principal aglutinador del migdia europeu amb la restauració de les llengües diverses, el conreu de les seves literatures i la recuperació de la història, fins al punt de veure la fraternitat entre els ciutadans llatins com una idea esdevinguda ja popular.⁶⁷ Jaume Collell va dedicar-hi tres articles aquell any⁶⁸ i altres referències els anys següents. Era l'ideal d'un aplec de pobles voluntariosos per generar un imperi nou llatinoromà a semblança del medieval germanoromànic. Jacint Verdaguer també s'alimentava d'aquesta ideologia i l'expressava amb fervor. Al meu entendre és com l'altra cara d'una moneda que posava en circulació entre les ratlles de la seva obra. Podríem dir: en la

65. Veg. *EJV*, vol. IV, p. 144-145.

66. VERDAGUER, Jacint. *Excursions i viatges*. Vol. II, p. 185.

67. Vegeu la reproducció d'aquest text d'Almirall traduïda al francès a BARTHE, Roger. *L'idée latine*. Tolosa de Llenguadoc: Institut d'Études Occitanes, 1962, p. 93, en nota.

68. COLLELL, Jaume. «L'unió dels pobles llatins». *La Veu del Montserrat*, núm. 36 (4-IX-1886), 38 (18-IX-1886) i 40 (2-X-1886), anàlisi de política internacional, la posició del món liberal, la maçoneria i l'actitud política de Lleó XIII.

creu, la concepció providencialista de «les nacions neollatines»; en la cara, la missió expansiva terres enllà amb la colonització, qualificada de «civilització». Plomejar aquest aspecte del seu pensament ens demanaria moltes més planes de lletra i, per descomptat, moltes més hores d'estudi. Aquest és un treball pendent. De tota manera, no ha d'ésser pas esgotador per a qui l'emprengui, després del llibre de Robert Barthe, *L'idée latine* a les terres occitanes, fa poc esmentat en nota. Entenc que aquest volum és un fonament sòlid per alçar-hi l'estudi en la direcció catalana, oimés sabent que a l'arrel més fonda hi ha Víctor Balaguer. «L'idée latine et son contenu politique essentiel sont directement issus du bref exil providentiel de Balaguer, de la géniale intuition des félibres avignonnais, de la science érudite et patriotique des félibres montpelliérains.»⁶⁹ Entre els pares d'aquesta idea s'han d'esmentar el ja dit Víctor Balaguer, Frédéric Mistral, Charles de Tourtoulon i Albert de Quintana, entre altres. Fou aquest darrer, per cert, qui tingué la idea, i la patrocina, de premiar una oda o cant dedicat a la llatinitat en les festes llatines que se celebraren a Montpeller el 25 de maig de 1878.⁷⁰ D'Albert de Quintana fou la jugada secreta d'esperonar Mistral des del mes de febrer a través de Tourtoulon que li escrivia perquè, a més a més de la «idée de couronner un Roumain à Montpellier dans un concours créé par un Espagnol et d'affirmer ainsi l'union latine...»,⁷¹ fes un gran poema fora de concurs. Així ho féu: és el conegut *A la raça latino*. El primer premi es concedí al romanès Vasile Alecsandri pel seu poema *Cantecul gintei latine* i el segon al català Francesc Matheu i Fornells per *Lo cant del Llatí*.⁷² De Jacint Verdaguer podem dir que indirectament també ha restat per a la història relacionat amb la gran festa de Montpeller: fou convidat a fer la traducció del poema d'Alecsandri, tot i que finalment la proposta no

69. BARTHE, Roger. *L'idée latine*, p. 9.

70. Mistral en el seu discurs presidencial digué, entre altres mots, aquests: «dans les fêtes majeurs qu'offre Montpellier à l'idée latine, le Félibrige s'impose. S'il en est, en effet, qui puissent nourrir l'ambition de relier entre elles toutes les nations soeurs [...] prêchent le respect de toutes les patries [...]. La tâche est haute: en avant quand même! Qui langue a, dit-on, à Rome va» (Ibidem, p. 108, en nota).

71. Ibidem, p. 131.

72. Ibidem, p. 109.

quallà.⁷³ Endemés de la importància que Robert Barthe atribueix a l'esdeveniment de 1878, avui encara, en un text de l'any passat, es remarca la significança que hi tingué el poeta guardonat: «Vasile Alecsandri, parce qu'il était un peu le symbol vivant de la renaissance et aussi la grande voix de la Latinité» tot i que ell mateix en rebaixava el triomf, en carta adreçada a Mistral, confessant-li: «vous serez, j'en suis sûr, plus sensible en apprenant que la Roumanie a tressailli de joie en voyant ses soeurs latines lui envoyer, sous la forme d'un succès littéraire, la manifestation inappréciable de leurs sympathies...»⁷⁴ Ara bé, allò primordial en el món de germanor neollatina, des del punt de vista dels participants en aquella festa de Montpeller, era la religió catolicoromana fent de pal de paller; no, mantenien resoluts, el liberalisme. No cal dir que per a Verdaguer era aquest el motor primer que l'empenyia vers l'ideal llatínoromà. Hi ha matèria ací per a unes quantes pàgines més.

Els anys transcorreguts entre els tres llibres verdaguerians, aquí comentats, van de 1883 a 1886, un període curt, massa per a suposar que ha variat el llenguatge periodístic de Verdaguer, reflex, al seu torn, d'una variació ideològica. Diria que no pas. La seva escriptura revela una visió del món prou mantinguda, coherent i precisa, justament en tot allò que implícitament expressa amb el mot «civilització». Civilitzar és portar la fe *ad extra* amb l'embolcall del progrés aconseguit a Europa. El mateix concepte *ad intra* i mirant les nacions llatines, transparenta l'altra cara de la mateixa ideologia. Per això ara, arribats al final, la pregunta sona així: no forma part, aquesta ombra ideològica en l'escriptura verdagueriana, de l'acollença social que es féu de la seva obra? Diria que sí sense por d'equivocar-me gaire. Ho evidencia la propaganda que en feien els seus coreligionaris en el dring dels elogis, com també ho desplegaven en el timbre de les objeccions els opositants.

73. Veg. REQUESENS I PIQUER, Joan. «Un poema occità, traducció de Jacint Verdaguer». *Anuari Verdaguer* 2007, p. 259-276.

74. CABAC, Ludmila. «L'influence française dans les pays roumains au XIXe siècle». A: *La francopolyphonie: Langues et Identités / Francopolifonia: Limbi și Identități*, Colloque international / Colocviu international, Chisinau, U[niversitatea] L[ibera] I[nternationala] M[oldova], 23-24 març 2007 [Chisinau: ULIM 2007], p. 143, les dues citacions.